

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
 Катерина ПЕТРОВСЬКА
«22» листопада 2025

Кваліфікаційна робота магістра

**“ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ,
ЯКІ НЕ БРАЛИ УЧАСТІ У БОЙОВИХ ДІЯХ”**

Виконавець: здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
II курсу, групи М226СР
Галузь знань 23 Соціальна робота
спеціальності 231 “Соціальна робота”
Освітньо-професійна програма:
«Поствоєнна соціально-психологічна
реабілітація»

Марина ДУДЛЯ

Керівник: к.пед.н., доцент **Петровська К.В.**

Рецензент: к.пед.н., доцент **Тургенєва А.О.**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ, ЯКІ НЕ БРАЛИ УЧАСТІ У БОЙОВИХ ДІЯХ.....	 9
1.1. Поняття та сутність соціальної реінтеграції військових у цивільне суспільство.....	9
1.2. Фактори та соціально-психологічні аспекти, що впливають на процес соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях.....	14
1.3. Міжнародний досвід соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях.....	20
Висновки до першого розділу.....	24
 РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ, ЯКІ НЕ БРАЛИ УЧАСТІ У БОЙОВИХ ДІЯХ	 26
2.1. Емпіричне дослідження основних труднощів у процесі соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях	26
2.2. Розробка та обґрунтування програми соціальної реінтеграції для військових, які не брали участі у бойових діях	35
2.3. Апробація та оцінка ефективності програми соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях.....	40
Висновки до другого розділу	48
 ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	 49
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	51
ДОДАТКИ.....	56

ВСТУП

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році питання реінтеграції військовослужбовців у цивільне життя набуло особливої значущості. В умовах тривалої війни українське суспільство зосереджує увагу переважно на адаптації ветеранів бойових дій, які зазнали безпосереднього впливу військових конфліктів. Однак залишається менш дослідженою категорія військовослужбовців, які проходили службу, але не брали участі в бойових діях.

Такі військові можуть виконувати важливі функції в тилу, забезпечувати логістику, займатися адміністративною, медичною чи інженерною діяльністю, проходити службу в навчальних центрах або на командних посадах. Незважаючи на відсутність бойового досвіду, їхня військова служба все ж впливає на соціальну, професійну та психологічну адаптацію після повернення до цивільного життя.

З одного боку, ці військові не мають досвіду безпосередньої участі в боях, що може сприяти швидшій інтеграції в суспільство. З іншого боку, вони можуть стикатися з низкою специфічних викликів:

1. Зміна соціального статусу. Після повернення до мирного життя військові можуть відчувати втрату значущості своєї ролі, що позначається на самооцінці та соціальній ідентичності.

2. Очікування суспільства. На тлі війни суспільство часто акцентує увагу на героях фронту, тоді як військові, які не брали участі у бойових діях, можуть відчувати себе менш визнаними або навіть зіштовхуватися з нерозумінням їхньої служби.

3. Професійна реадаптація. Після служби не всі військовослужбовці можуть повернутися до попередньої професії, що вимагає додаткових механізмів перекваліфікації та працевлаштування.

Попри відсутність бойового досвіду, перебування у військовому середовищі, підготовка до можливих бойових дій та відповідальність за

підтримку бойових підрозділів можуть впливати на психологічний стан та соціальну поведінку.

Більшість наукових досліджень зосереджені на реінтеграції ветеранів бойових дій, тоді як специфічні особливості адаптації військових без бойового досвіду залишаються поза науковим фокусом, що ускладнює доступ до конкретних статистичних даних щодо цієї групи. Однак, на основі наявних досліджень можна зробити деякі висновки. Згідно з даними Міністерства у справах ветеранів України, станом на 2022 рік в Україні налічувалося майже 500 тисяч учасників бойових дій. Водночас, за результатами опитування Українського ветеранського фонду, 7,1% респондентів зазначили, що не мають бойового досвіду [30]. Це свідчить про те, що значна частина військовослужбовців не брала безпосередньої участі в бойових діях.

Дослідження, проведене IREX, показало, що 37% жінок-військовослужбовиць були призначені на бойові посади, порівняно з 81% чоловіків. Це означає, що 63% жінок та 19% чоловіків виконували небойові функції під час служби.

Хоча ці дані не дають повної картини щодо соціальної реінтеграції військових без бойового досвіду, вони підкреслюють наявність значної групи ветеранів, які потребують уваги та підтримки під час повернення до цивільного життя.

У грудні 2024 року Міністерство освіти і науки України спільно з програмою Skills4Recovery презентувало платформу «Освіта для ветеранів». Ця ініціатива спрямована на підтримку ветеранів у їхньому поверненні до цивільного життя через освіту та перекваліфікацію. Платформа пропонує понад 1 200 освітніх можливостей, включаючи короткострокові курси та повноцінні навчальні програми, адаптовані до індивідуальних потреб ветеранів.

Крім того, Кабінет Міністрів України у грудні 2024 року продовжив дію експериментального проєкту соціального супроводу військовослужбовців та їхніх сімей до жовтня 2025 року. Цей проєкт передбачає надання соціальних послуг, таких як допомога в оформленні статусу учасника бойових дій, професійна підтримка, сімейне консультування та психосоціальна допомога. Хоча проєкт орієнтований на всіх військовослужбовців, його послуги можуть бути корисними і для тих, хто не брав участі в бойових діях.

Незважаючи на відсутність спеціалізованих досліджень, ці ініціативи свідчать про зростаючу увагу до питань реінтеграції всіх категорій військовослужбовців, незалежно від їхнього бойового досвіду.

Проблема соціальної реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі в бойових діях, залишається недостатньо дослідженою як в українському, так і в міжнародному науковому просторі. Більшість наукових праць та державних програм зосереджені на адаптації ветеранів бойових дій, тоді як специфічні потреби та виклики військових без бойового досвіду часто залишаються поза увагою.

Так, наприклад у дослідженні К. Ніжейко та К. Ковалівської «Реінтеграція ветеранів у цивільне життя: міжнародний досвід та українські реалії» (2024) акцентується на важливості комплексного підходу до реінтеграції ветеранів, включаючи психологічну підтримку, фізичну реабілітацію та державну допомогу [12]. Однак, у цьому та подібних дослідженнях основна увага приділяється ветеранам з бойовим досвідом, а питання реінтеграції військових без участі в бойових діях не розглядаються окремо.

Аналогічно, у звіті «Соціальні послуги для ветеранів та ветеранок у громадах: виклики та потреби» (Н. Ломоносова, А. Хелашвілі, Ю. Назаренко) аналізується система надання соціальних послуг ветеранам, проте не робиться розмежування між тими, хто брав участь у бойових діях,

і тими, хто не мав такого досвіду [19]. Це свідчить про загальну тенденцію до узагальнення потреб усіх ветеранів без урахування специфіки окремих груп.

Деякі дослідження, такі як «Роль держави у соціальній реінтеграції ветеранів та ветеранок» (А. Селянінова, В. Кузьбіда, Я. Хоменко), підкреслюють важливість індивідуального підходу до реінтеграції та необхідність врахування різних категорій ветеранів [25]. Проте конкретні дослідження, присвячені військовослужбовцям без бойового досвіду, відсутні.

Таким чином, існує явний науковий пробіл у вивченні особливостей соціальної реінтеграції військових, які не брали участі в бойових діях. Це підкреслює необхідність проведення спеціалізованих досліджень, спрямованих на виявлення їхніх унікальних потреб та розробку відповідних програм підтримки.

Таким чином, аналіз особливостей соціальної реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі в бойових діях, є надзвичайно актуальним. Це дослідження сприятиме розширенню наукового дискурсу щодо реінтеграції військових, виявленню проблем та розробці ефективних механізмів адаптації, що можуть бути використані державними структурами, громадськими організаціями та психологами.

Усе зазначене зумовило вибію теми магістерського дослідження **“Особливості соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях”**.

Об’єкт дослідження – процес соціальної реінтеграції військовослужбовців.

Предмет дослідження – соціально-психологічні аспекти процесу реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях, у цивільне суспільство.

Мета дослідження – аналіз особливостей соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях, в цивільне суспільство, а також розробка програми для їх адаптації та оцінка її ефективності.

Відповідно до проблеми, об'єкта, предмета і мети дослідження вирішувалися такі **завдання**:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти соціальної реінтеграції військових у цивільне суспільство, які не брали участі у бойових діях.
2. Визначити основні фактори та соціально-психологічні аспекти, що впливають на процес соціальної реінтеграції військових.
3. Оцінити міжнародний досвід соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях, та можливість адаптації цього досвіду до українських реалій.
4. Дослідити основні труднощі та бар'єри, з якими стикаються військові, які не брали участі у бойових діях, під час процесу соціальної реінтеграції.
5. Розробити та реалізувати програму соціальної реінтеграції для військових, які не брали участі у бойових діях.
6. Здійснити оцінку ефективності запропонованої програми та аналізу змін у соціальній адаптації учасників експерименту.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс різноманітних **методів дослідження**:

– *теоретичні методи: аналіз документів* – вивчення теоретичних і практичних аспектів соціальної реінтеграції військових через наукові статті, звіти, міжнародний досвід; *соціологічні методи* – анкетування, інтерв'ювання військових, психологів та соціальних працівників, що займаються питаннями реінтеграції;

– *метод експерименту* – проведення трьох етапів експерименту: констатація проблематики, розробка та впровадження програми соціальної реінтеграції, контрольний експеримент для оцінки ефективності програми;

статистичний метод – обробка результатів експерименту, аналіз змін у соціальній адаптації учасників; *метод порівняльного аналізу* – порівняння результатів соціальної реінтеграції військових в Україні та інших країнах, щоб визначити найбільш ефективні підходи.

Структура магістерської роботи: Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 63 сторінок, із них основного тексту – 50 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ, ЯКІ НЕ БРАЛИ УЧАСТІ У БОЙОВИХ ДІЯХ

1.1. Поняття та сутність соціальної реінтеграції військових у цивільне суспільство

У сучасному науковому дискурсі категорії «адаптація», «інтеграція» та «реінтеграція» нерідко вживаються як синоніми, проте вони мають різні смислові відтінки та дослідницькі акценти. Саме тому на початку важливо з'ясувати, що саме мається на увазі під соціальною реінтеграцією військовослужбовців і чим вона відрізняється від суміжних понять.

Традиційно у вітчизняній та зарубіжній літературі поняття «*інтеграція*» трактується як процес входження індивіда або групи в соціальну систему на основі прийняття її норм, цінностей і правил [28; 38]. У свою чергу, «*реінтеграція*» передбачає повторне входження до соціального середовища після певного періоду відчуження або перебування поза його межами. На думку української дослідниці Н. Побірченко, реінтеграція відбувається тоді, коли особа повертається в соціум із новим досвідом, що може як сприяти, так і ускладнювати процес повторного входження [23].

Таблиця 1.1.1. демонструє, що поняття «адаптація», «інтеграція» та «реінтеграція» тісно пов'язані, але мають чіткі відмінності у змісті, часових рамках та соціальному впливі. Зокрема, реінтеграція військових відрізняється тим, що враховує специфіку військової служби та потребу у відновленні соціальних ролей і зв'язків, що формує основу для розробки ефективних програм підтримки.

Порівняння понять «адаптація», «інтеграція» та «реінтеграція»

Поняття	Основний зміст	Соціальний аспект	Часовий аспект	Застосування до військових
Адаптація	Процес пристосування особистості до нових умов, норм та вимог середовища	Часткове включення у соціальні взаємодії; формування базових соціальних навичок	Початковий період взаємодії з новим середовищем	Відповідає первинній адаптації військових до цивільного життя після звільнення зі служби
Інтеграція	Процес повного входження в соціальну систему з прийняттям її цінностей, норм та правил	Включення у всі соціальні ролі, активна участь у житті громади	Тривалий, системний процес	Відображає залучення військових до цивільного суспільства на всіх рівнях: сім'я, професійна діяльність, громада
Реінтеграція	Повторне входження до соціального середовища після певного періоду відокремлення; враховує новий досвід	Відновлення соціальних ролей і зв'язків, врахування специфічних потреб особи	Постслужбовий період, повторне включення після служби	Специфічно для військових, які повертаються з армії; включає психологічну, соціальну та професійну адаптацію, особливо для тих, хто не мав бойового досвіду

Важливо наголосити, що терміни «адаптація», «інтеграція» та «реінтеграція» у вітчизняній науці набувають власних акцентів. Так, на думку українського соціолога В. Бакірова, адаптація відображає первинний процес пристосування особистості до нових умов середовища, тоді як реінтеграція передбачає повторне входження після виконання особливих соціальних ролей, що тимчасово відокремлюють людину від звичайного життєвого контексту [2]. Саме військова служба є таким відокремлюючим чинником, адже формує специфічну субкультуру, в якій діють власні правила та цінності.

Саме стосовно військових цей процес має специфічний зміст. З одного боку, військовослужбовець формально не вибуває з суспільства, адже армія є його інституційною частиною. З іншого – сама специфіка військової служби створює певну соціальну дистанцію між військовими та цивільним населенням, породжує особливу систему норм, традицій та ієрархій. У результаті завершення служби чи демобілізації військові стикаються з необхідністю повторного входження до цивільного життя, яке істотно відрізняється від армійського середовища. Саме цей процес і окреслюється в науковій літературі як *соціальна реінтеграція*.

Науковець О. Балакірева наголошує, що соціальна реінтеграція військових не зводиться лише до професійної переорієнтації чи пошуку роботи. Вона охоплює відновлення соціальних зв'язків, налагодження сімейних стосунків, формування нової ідентичності та повернення до повноцінної участі у житті громади [4]. Зарубіжні автори, зокрема М. Кастлс, акцентують на багатовимірності процесу, виділяючи економічний, культурний і психологічний компоненти [33].

Особливий інтерес становить категорія військових, які не брали участі у бойових діях. На перший погляд, вони не мають травматичного досвіду війни, а отже, їхня реінтеграція має бути менш проблемною. Однак дослідження сучасних українських науковців (І. Бойко, Т. Семигіна, Л. Тюптя та ін.) показують, що ці військовослужбовці стикаються з низкою специфічних труднощів [5; 26]. Серед них – відчуття меншовартості на тлі побратимів-учасників бойових дій, складнощі з визнанням суспільством їхнього внеску, труднощі професійної самореалізації та потреба у переосмисленні власної ролі в житті громади.

У цьому сенсі реінтеграція військових без бойового досвіду є феноменом подвійної природи. З одного боку, вона не супроводжується важким тягарем психологічних травм, властивих учасникам бойових дій. З іншого – саме відсутність бойового досвіду може стати джерелом певної

соціальної стигматизації, коли суспільство порівнює цих військових із ветеранами війни, приписуючи їм менший рівень значущості чи героїзму. Як підкреслює Л. Коваль, це породжує «симптом невидимого досвіду», коли військовослужбовці змушені доводити власну цінність для громади [14].

Суттєвим компонентом соціальної реінтеграції є відновлення професійної ідентичності. За дослідженням Г. Лактіонової, колишні військові нерідко стикаються з втратою чіткого уявлення про власну роль у цивільному житті, адже армійська кар'єра формувала в них специфічний тип соціального статусу, заснованого на дисципліні та ієрархії [16]. У цивільному ж середовищі вони мають навчитися діяти більш самостійно, брати відповідальність за індивідуальні рішення та вибудовувати власну життєву траєкторію.

Досвід західних країн підтверджує складність цього процесу. Наприклад, у США поняття «reintegration» включає не лише пошук роботи, але й психологічну терапію, роботу з сім'ями, залучення громадських організацій до підтримки ветеранів [40]. В Україні, як зазначає Т. Семигіна, система соціальної роботи з військовими перебуває у стані становлення, і тому особливе значення набуває напрацювання власних теоретико-методологічних основ та практичних програм, з урахуванням відмінностей між різними категоріями військовослужбовців [26].

Особливості реінтеграції військових без бойового досвіду виявляються також у площині сімейних стосунків. За результатами досліджень І. Бойко, саме члени сім'ї часто не усвідомлюють труднощів, з якими стикаються ці військові, вважаючи, що вони не пережили значних стресів. Така позиція знижує рівень соціальної підтримки, що є критично важливим для успішної реінтеграції [6]. Відтак формується парадоксальна ситуація: відсутність бойових травм не гарантує легшого входження в цивільне життя, а подекуди навіть ускладнює його через нерозуміння з боку оточення.

Таким чином, поняття *соціальної реінтеграції військових* доцільно визначати як комплексний процес відновлення та розбудови соціальних зв'язків, відтворення соціальних ролей та функцій, адаптації ціннісних орієнтацій і норм поведінки відповідно до вимог цивільного суспільства. Для більшої наочності доцільно представити основні структурні елементи процесу соціальної реінтеграції у вигляді схеми (див. рис. 1.1.1.).

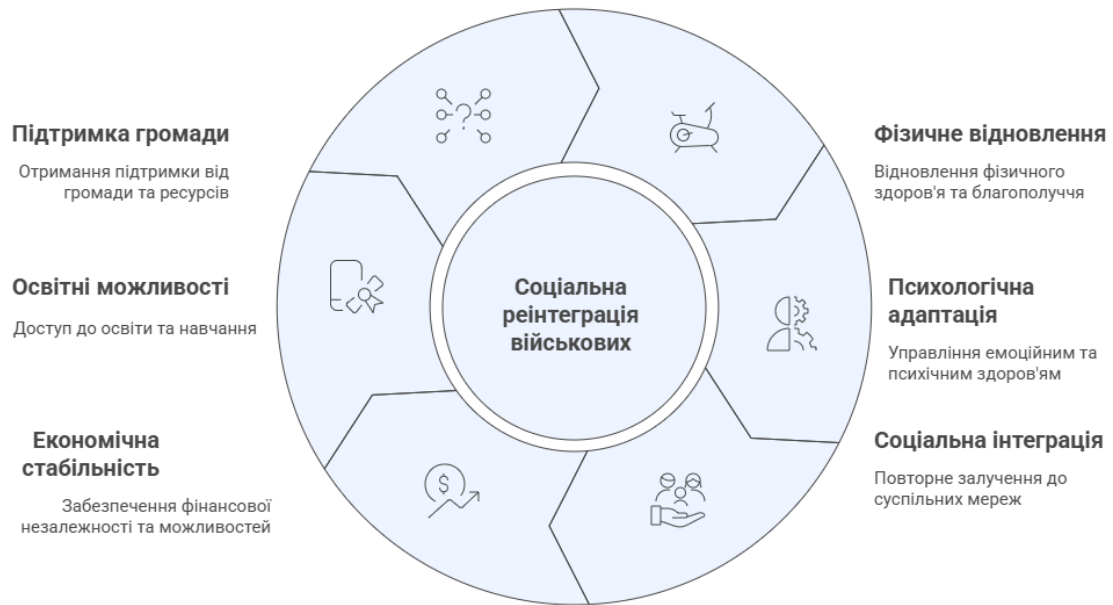

Рис. 1.1.1 Компоненти соціальної реінтеграції військових у цивільне життя

У випадку військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях, цей процес має свої особливості, що зумовлюють потребу у спеціальних дослідженнях і програмних заходах підтримки.

Отже, соціальна реінтеграція військових, які не брали участі у бойових діях, є складним, багатовимірним процесом, що включає відновлення соціальних ролей, професійної ідентичності, інтеграцію у громаду та подолання специфічних стереотипів суспільної свідомості. Науковий аналіз цього поняття свідчить про необхідність подальшої розробки теоретичних моделей і практичних програм підтримки, які

враховували б не лише травматичний досвід війни, а й інші соціально-психологічні чинники, що впливають на повернення військових у цивільне середовище.

1.2. Фактори та соціально-психологічні аспекти, що впливають на процес соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях

Соціальна реінтеграція військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях, є важливим аспектом забезпечення їхнього добробуту та успішної адаптації до цивільного життя. Хоча вони не стикалися з безпосередніми травматичними подіями війни, їхній досвід служби в армії також може мати значний вплив на їхній психологічний стан, соціальні відносини та професійні перспективи. Розуміння факторів, що впливають на цей процес, є ключем до розробки ефективних програм підтримки та сприяння їхній успішній реінтеграції.

До ключових соціальних детермінантів належать структура соціального оточення, родинні та громадські зв'язки, а також доступ до інституційної підтримки. За даними Н. Побірченко, соціальна підтримка родини та громади є критично важливою для відновлення відчуття значущості та стабільності [23]. Водночас, відсутність бойового досвіду може призводити до соціального стигматизування: суспільство часто акцентує увагу на «героях фронту», що змушує військових без бойових дій доводити власну цінність. Л. Коваль визначає цей феномен як «невидимий досвід», що ускладнює соціальне включення [14].

Соціальна підтримка від родини, друзів та громади відіграє важливу роль у процесі реінтеграції військовослужбовців. Підтримка може включати емоційну підтримку, практичну допомогу та інформаційні ресурси.

Військовослужбовці, які відчують підтримку, мають більшу ймовірність успішної адаптації до цивільного життя. Підтримка від близьких людей допомагає військовослужбовцям відчувати себе прийнятими та зрозумілими. Участь у громадських заходах та отримання підтримки від місцевих організацій сприяє відчуттю приналежності та соціальної інтеграції. Підтримка від колишніх товаришів по службі може бути особливо цінною, оскільки вони розуміють унікальний досвід військової служби.

Інституційна підтримка також є вагомим фактором. У зарубіжній практиці, зокрема у США та Канаді, реінтеграція включає комплексну роботу державних та громадських структур: психологічну допомогу, професійне перенавчання, соціальне супроводження сімей [35; 40]. В Україні такі практики лише починають впроваджуватися, наприклад через платформу «Освіта для ветеранів» та експериментальні проєкти соціального супроводу військових [18].

Психологічні чинники визначають здатність військових адаптуватися до цивільного середовища, відновлювати соціальні зв'язки та відчуття власної значущості. За спостереженнями І. Бойко, військові без бойового досвіду часто відчують внутрішнє суперечливе ставлення до своєї служби: з одного боку, вони виконували важливі функції, з іншого – не були задіяні у фронтових операціях [6]. Це породжує низьку самооцінку та потребу у додатковій психологічній підтримці.

Психологічний стан військовослужбовців може значно впливати на їхню здатність адаптуватися до цивільного життя. Хоча вони не брали участі у бойових діях, вони могли переживати стрес, тривогу або депресію, пов'язані зі службою в армії. Саме тому необхідним є надання доступу до психологічної консультації та терапії для вирішення емоційних проблем; навчання технік управління стресом та релаксації; забезпечення доступу до ресурсів та інформації про психічне здоров'я (див. рис. 1.2.2.).

Рис. 1.2.2. Психологічна підтримка військових

Психологічні аспекти включають:

- Самооцінку та ідентичність – процес формування уявлення про власну цінність та роль у суспільстві.
- Стресостійкість та емоційну регуляцію – здатність керувати емоціями у нових соціальних і професійних умовах.
- Мотивацію до участі у цивільному житті – готовність брати активну участь у громадах, професійних колективах та соціальних проектах.

Дослідження вітчизняних психологів підтверджують, що навіть відсутність бойових травм не гарантує легшої адаптації: на перший план виходять психологічні бар'єри, пов'язані з невизначеністю соціального статусу та очікуваннями оточення [16; 26].

Реінтеграція тісно пов'язана з *професійною адаптацією*: військові мають відновити або змінити професійні ролі після служби. Пошук роботи та професійна перекваліфікація є важливими аспектами реінтеграції. Військовослужбовці можуть потребувати допомоги у визначенні своїх навичок та інтересів, а також у отриманні необхідної освіти або професійної підготовки (див. рис. 1.2.3.).

Рис. 1.2.3. Компоненти професійної адаптації військовослужбовців

Для тих, хто не брав участі у бойових діях, ця проблема особливо актуальна, адже їхні функції у військовій службі були спеціалізованими, часто вузькоспрямованими (адміністративні, медичні, логістичні, навчальні). В. Бакіров підкреслює, що відновлення професійної ідентичності передбачає оцінку наявних навичок та визначення можливостей перекваліфікації [2]. В Україні реалізація цього аспекту поки що фрагментарна: існують окремі курси та програми перекваліфікації, але вони не завжди адаптовані до специфіки військових, які не мають бойового досвіду.

Фінансове забезпечення є важливим фактором успішної реінтеграції. Військовослужбовці можуть потребувати допомоги з питань управління фінансами та планування бюджету, отриманні пільг та соціальної допомоги на які вони мають право, забезпечення доступу до доступного житла.

До ключових інституційних факторів відносять наявність програм соціального супроводу, державних ініціатив у сфері перекваліфікації та освіти, а також роботу ветеранських громадських організацій. Як зазначає

Т. Семигіна, успіх реінтеграції багато в чому залежить від здатності цих структур адаптувати свої програми під різні категорії військових, враховуючи специфіку їхніх потреб [26].

Важливим компонентом є також *правова підтримка*, що включає доступ до пільг, соціальних гарантій, медичних послуг. Недостатнє роз'яснення цих прав або ускладнені процедури оформлення можуть стати додатковим бар'єром у соціальному включенні [17].

Аналіз літератури та досліджень українських і зарубіжних науковців дозволяє виокремити основні чинники, які визначають ефективність соціальної реінтеграції військових, що не брали участі у бойових діях. Ці фактори можна умовно розділити на соціальні, психологічні, професійні та інституційні, при цьому кожна група чинників взаємопов'язана та визначає загальний результат процесу реінтеграції. Для наочності ці детермінанти наведено у таблиці 1.2.1.

1. *Соціальних* – підтримка родини, громади, відсутність стигматизації.
2. *Психологічних* – самооцінка, стресостійкість, мотивація, емоційна регуляція.
3. *Професійних* – відновлення або перекваліфікація, використання військових навичок у цивільних сферах.
4. *Інституційних* – державні та громадські програми, правова підтримка, системність допомоги.

Взаємодія цих чинників визначає ефективність процесу соціальної реінтеграції та підкреслює необхідність комплексного підходу до розробки програм підтримки військових, які не брали участі у бойових діях.

**Основні фактори та соціально-психологічні аспекти, що
впливають на соціальну реінтеграцію військових, які не брали участі
у бойових діях**

Група факторів	Конкретні аспекти	Вплив на процес реінтеграції
Соціальні	Підтримка родини та громади; соціальне визнання; відсутність стигматизації	Позитивно впливає на відчуття значущості, зменшує ізоляцію та покращує соціальну адаптацію
Психологічні	Самооцінка, ідентичність; стресостійкість; мотивація до участі у цивільному житті; емоційна регуляція	Сприяють формуванню внутрішньої готовності до включення у нові соціальні ролі
Професійні	Наявні військові навички; можливість перекваліфікації; відновлення професійної ідентичності	Забезпечують успішну професійну адаптацію, зменшують ризик соціальної маргіналізації
Інституційні / державні	Державні та громадські програми підтримки; правова допомога; соціальні гарантії; системність надання послуг	Полегшують доступ до ресурсів, підвищують ефективність соціальної реінтеграції

Як видно з таблиці 1.2.1., соціальна реінтеграція військових, які не брали участі у бойових діях, залежить від комплексної взаємодії соціальних, психологічних, професійних та інституційних чинників. Успішність цього процесу визначається як внутрішньою готовністю військових, так і наявністю ефективних зовнішніх ресурсів підтримки. Врахування цих факторів є ключовим для розробки програм соціальної адаптації та реінтеграції, що відповідають специфічним потребам даної категорії ветеранів.

Отже, соціальна реінтеграція цієї категорії військовослужбовців є складним та багатогранним процесом, який потребує комплексного підходу. Важливо враховувати соціальну підтримку, професійну перекваліфікацію, психологічний стан, фінансове забезпечення та соціальну адаптацію. Розуміння соціально-психологічних аспектів, таких як відчуття ізоляції, відсутність визнання, труднощі адаптації до цивільного життя та вплив військової культури, є ключем до розробки ефективних програм підтримки

та сприяння їхній успішній реінтеграції. Забезпечення доступу до необхідних ресурсів та підтримки допоможе військовослужбовцям успішно адаптуватися до цивільного життя.

1.3. Міжнародний досвід соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях

Аналіз міжнародних практик соціальної реінтеграції військових дозволяє виокремити ефективні механізми адаптації та підтримки тих, хто виконував небойові функції під час служби. У багатьох країнах державні та громадські структури приділяють значну увагу не лише ветеранам бойових дій, а й тим військовослужбовцям, які здійснювали тилові, адміністративні, логістичні, медичні чи навчальні функції.

Так, наприклад, у Сполучених Штатах Америки програми реінтеграції військових передбачають комплексну підтримку всіх категорій ветеранів, незалежно від участі у бойових операціях. Важливими компонентами є:

- психологічна підтримка та психосоціальні послуги;
- професійна підготовка та перекваліфікація;
- допомога у працевлаштуванні та кар'єрному розвитку;
- інтеграція у місцеві громади через волонтерські та громадські програми [35].

Програма *Veterans Career Transition Program (VCTP)* орієнтована на тих, хто виконував небойові функції, та включає професійну перекваліфікацію, кар'єрне консультування й участь у громадських проектах. За результатами реалізації програми понад 70% її учасників успішно працевлаштувалися у цивільному секторі [38].

Дослідження Р. Смит показує, що ветерани, які не мали бойового досвіду, часто потребують додаткової підтримки у соціальному визнанні та

відновленні самооцінки. Спеціалізовані програми допомагають їм формувати нові соціальні ролі, адаптовані до цивільного життя.

У Канаді та низці європейських країн (Німеччина, Велика Британія, Нідерланди) існують державні та громадські ініціативи, які передбачають:

- індивідуальне консультування та коучинг для військових, що виконували небойові функції;
- програми перекваліфікації та професійного навчання, адаптовані під наявні військові навички;
- соціальні програми включення у громади, участь у волонтерських проектах;
- психологічну підтримку сімей та розвиток мереж ветеранів [34; 36].

Так, наприклад, Канада пропонує програму *Military Skills to Civilian Careers (MSCC)*, яка дозволяє адаптувати військові навички до цивільних професій. Для небойових військових передбачені додаткові курси розвитку комунікаційних та управлінських компетенцій, завдяки чому 85% учасників відзначили підвищення впевненості у власних можливостях [34].

Досвід ЄС свідчить, що інтеграція військових, які не брали участі у бойових діях, вимагає індивідуального підходу, адже їхні потреби значно відрізняються від ветеранів фронту. Важливо забезпечити баланс між професійною адаптацією та соціально-психологічною підтримкою.

У Німеччині програма *Bundeswehr Social Reintegration Program* забезпечує індивідуальні консультації, психологічну підтримку та навчальні модулі для небойових військових. Моніторинг показав помітне покращення соціальної адаптації та відчуття власної значущості серед учасників [36].

В Австралії та Новій Зеландії державні програми передбачають комплексну реінтеграцію всіх категорій військових, де велика увага приділяється небойовому персоналу. Зокрема, акцент робиться на розвитку компетенцій, що дозволяють ветеранам ефективно включитися у цивільні

професійні та соціальні структури, а також на побудові мереж підтримки серед колишніх військових [39].

У Австралії програма *Transition to Civilian Life* особливу увагу приділяє небойовим військовим, сприяючи розвитку професійних компетенцій та формуванню мереж підтримки, що дозволило зменшити рівень соціальної ізоляції на 40% серед учасників [39].

Ці кейси підтверджують, що успішна соціальна реінтеграція військових без бойового досвіду вимагає комплексного підходу, який поєднує професійну перекваліфікацію, психологічну підтримку та соціальне включення, а також демонструють можливості адаптації міжнародного досвіду до українських реалій.

Для кращого розуміння особливостей соціальної реінтеграції військових без бойового досвіду корисно зіставити міжнародні підходи та українську практику (див. табл.1.3.1.). Такий аналіз дозволяє виявити найбільш ефективні елементи програм, які можуть бути адаптовані в Україні, та показує прогалини у системі підтримки небойових військових.

Таблиця 1.3.1

Порівняння міжнародного досвіду та українських практик соціальної реінтеграції військових без бойового досвіду

Країна / регіон	Основні підходи та механізми	Переваги	Обмеження / недоліки
США	Комплексна підтримка всіх ветеранів: психологічна допомога, перекваліфікація, працевлаштування, громадські ініціативи	Системність, індивідуалізація, велике охоплення всіх категорій	Не завжди враховуються специфічні потреби небойових військових
Канада, Європа (Німеччина, Велика Британія, Нідерланди)	Індивідуальне консультування, професійні програми, соціальні мережі підтримки	Акцент на психологічній адаптації та соціальному включенні; підтримка сімей	Обмежені ресурси, різна ефективність між регіонами
Австралія та Нова Зеландія	Комплексна реінтеграція з	Високий рівень професійної	Можлива недооцінка

	фокусом на небойових військових; розвиток компетенцій та мереж підтримки	адаптації; підтримка внутрішньої мотивації	соціального визнання ветеранів
Україна	Платформа «Освіта для ветеранів», експериментальні проекти соціального супроводу; перекваліфікація, правова допомога	Доступ до освітніх програм, початок системної підтримки	Фрагментарність програм, обмежене охоплення, відсутність спеціалізованих модулів для небойових військових

Як видно з порівняння, міжнародний досвід демонструє системність і комплексність підходів, де враховуються як психологічні, так і професійні потреби ветеранів без бойового досвіду. В Україні ж програми лише починають формуватися та залишаються фрагментарними, що створює потребу у розробці спеціалізованих модулів реінтеграції та більшої інтеграції соціальної, професійної та психологічної підтримки. Так, наприклад, платформа «Освіта для ветеранів», запущена МОН України спільно з програмою *Skills4Recovery*, пропонує понад 1200 освітніх можливостей та індивідуальні навчальні маршрути для військових без бойового досвіду. Близько 65% учасників пройшли курси та успішно адаптувалися до цивільної професійної діяльності [18].

Експериментальний проєкт соціального супроводу військовослужбовців, реалізований Кабінетом Міністрів України та громадськими організаціями, забезпечує правову допомогу, професійну підтримку та сімейне консультування, що сприяє підвищенню рівня соціальної інтеграції та психологічного комфорту учасників [19]. Додатково, участь небойових військових у волонтерських та громадських ініціативах сприяє формуванню соціальної мережі підтримки та зміцненню соціальної ідентичності [14].

Отже, міжнародний досвід демонструє, що ефективна реінтеграція потребує комплексного підходу, який враховує:

1. Психологічну підтримку та відновлення соціальної ідентичності;
2. Професійну адаптацію та перекваліфікацію;
3. Соціальне включення через громади та мережі ветеранів;
4. Індивідуалізацію програм під різні категорії військових.

Таким чином, аналіз міжнародного та українського досвіду соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях, демонструє необхідність комплексного підходу, що включає психологічну підтримку, професійну адаптацію та соціальне включення. Водночас, незважаючи на наявні програми та успішні кейси, в Україні спостерігається фрагментарність підходів та обмежене охоплення специфічних потреб небойових військових. Це свідчить про актуальність подальшого дослідження труднощів і бар'єрів, з якими стикаються ці військовослужбовці, що стане предметом розгляду у наступному розділі практичного дослідження.

Висновки до першого розділу

У розділі здійснено теоретичний аналіз соціальної реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях; проаналізовано наукові підходи до розуміння понять адаптації, інтеграції та реінтеграції; розглянуто чинники та соціально-психологічні аспекти, що впливають на процес соціальної реінтеграції; проаналізовано міжнародний досвід та українські практики підтримки небойових військових.

Здійснений теоретичний аналіз наукових досліджень вітчизняних і закордонних авторів дозволив показати, що адаптація є первинним і більш короткостроковим процесом, спрямованим на комфортне пристосування військових до цивільного життя, тоді як інтеграція та реінтеграція

потребують тривалішого залучення, комплексної підтримки та глибшого рівня участі у соціальному, професійному та психологічному середовищі.

В результаті аналізу факторів соціальної реінтеграції, зокрема психологічних, соціальних, професійних, правових та культурних, а також на основі розгляду міжнародних та українських кейсів, дійшли висновку, що успішна реінтеграція небойових військових можлива за умови комплексного підходу. Такий підхід передбачає поєднання професійної перекваліфікації, психологічної підтримки, соціальної інтеграції та створення мереж підтримки, які дозволяють військовим відчувати значущість своєї ролі та підвищити рівень соціальної адаптації.

Водночас аналіз показав, що в Україні наявні програми залишаються фрагментарними та не завжди враховують специфічні потреби військових без бойового досвіду, що підкреслює актуальність проведення практичного дослідження з метою виявлення труднощів і бар'єрів у процесі соціальної реінтеграції та розробки ефективних програм підтримки.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ, ЯКІ НЕ БРАЛИ УЧАСТІ У БОЙОВИХ ДІЯХ

2.1. Емпіричне дослідження основних труднощів у процесі соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях

Соціальна реінтеграція військовослужбовців без бойового досвіду є складним багатовимірним процесом, який включає психологічну, соціальну та професійну адаптацію. Теоретичний аналіз, проведений у першому розділі, дозволив виявити основні чинники та аспекти, що впливають на реінтеграцію, а також визначити прогалини у наявних українських та міжнародних підходах. Однак для розробки ефективних програм підтримки необхідно опиратися на емпіричні дані щодо специфічних труднощів та потреб небойових військових, що забезпечує науково обґрунтовані рекомендації.

З метою дослідження особливостей соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях, нами було проведено констатувальне дослідження, яке дозволило визначити:

- основні труднощі, з якими стикаються військові при поверненні до цивільного життя;
- рівень соціальної, професійної та психологічної адаптації;
- ключові фактори, що перешкоджають або сприяють ефективній реінтеграції.

Для цього нами було використано комплекс соціологічних та психологічних методів, включаючи анкетування та інтерв'ювання військовослужбовців, а також опитування фахівців (психологів і соціальних працівників), які працюють у сфері підтримки ветеранів:

1. Анкетування військовослужбовців, що дозволило отримати інформацію про їхнє ставлення до цивільного життя, рівень адаптації, наявність труднощів у соціальній та професійній сферах (див. додаток А).

2. Інтерв'ювання фахівців (психологів та соціальних працівників), які працюють із ветеранами, для виявлення типових проблем та практичних рекомендацій (див. додаток Б).

3. Спостереження та аналіз документів, що включає внутрішні звіти військових частин та дані соціальних служб (див. додаток В).

Зібрані дані дозволили не лише описати поточний стан соціальної реінтеграції небойових військових, а й виявити ключові проблеми та потреби, що стануть основою для розробки програми адаптації.

У дослідженні взяли участь 60 військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях, віком від 22 до 45 років, з різних регіонів України. Також опитано 10 фахівців із соціальної та психологічної підтримки ветеранів.

Констатувальне дослідження проводилось у військовій частині, де проходять службу військовослужбовці, які не брали участі у бойових діях. Вибір цього середовища обґрунтований його безпосередньою релевантністю до об'єкта дослідження та можливістю отримати достовірні дані про соціальну, професійну та психологічну адаптацію військових після служби.

Для констатувального дослідження була розроблена авторська анкета, що охоплює ключові аспекти соціальної, професійної та психологічної адаптації військових без бойового досвіду (див. додаток А). Анкета складається з 5 блоків: загальні відомості, професійна адаптація, соціальна адаптація, психологічна адаптація та пропозиції щодо покращення процесу реінтеграції. Респонденти могли відповідати як закритими, так і відкритими питаннями, що дозволяє поєднати кількісні та якісні дані.

По перше респонденти оцінили легкість повернення до цивільної професійної діяльності та потребу у перекваліфікації (див. табл.2.1.1).

Таблиця 2.3.1.

Оцінка професійної адаптації військових

Показник	% респондентів
Дуже легко	10%
Легко	28%
Складно	40%
Дуже складно	22%
Потреба у допомозі для перекваліфікації	65%

Результати показують, що більшість військових (62%) відчували певні труднощі у професійній адаптації після повернення до цивільного життя. Значна частина респондентів (65%) потребує допомоги у перекваліфікації або пошуку роботи, що свідчить про актуальність розвитку спеціалізованих програм професійної підтримки.

Наступним визначався рівень підтримки з боку сім'ї та оточення, зміни у соціальному статусі та труднощі у взаємодії з цивільним середовищем (див. табл. 2.1.2.).

Таблиця 2.3.2.

Рівень оцінки військовими підтримки з боку сім'ї та оточення

Показник	% респондентів
Відчувають постійну підтримку	40%
Відчувають часткову підтримку	35%
Відчувають рідко	15%
Не відчувають підтримки	10%
Значні зміни соціального статусу	20%
Помірні зміни	45%
Незначні зміни	25%
Без змін	10%

Як видно із таблиці, респонденти переважно відчують підтримку з боку сім'ї, однак 25% військових відчують обмежену соціальну підтримку або її відсутність. Більшість військових (65%) відчують помірні або значні зміни у своєму соціальному статусі, що може впливати на самооцінку та мотивацію інтеграції у цивільне життя.

Також нами було оцінено рівень стресу, складнощі у налагодженні соціальних контактів та звернення за психологічною допомогою (див. рис. 2.1.3.).

Таблиця 2.1.3.

Рівень стресу, складнощі у налагодженні соціальних контактів та звернення за психологічною допомогою

Показник	% респондентів
Завжди відчували стрес	15%
Часто	30%
Інколи	40%
Ніколи	15%
Дуже важко налагодити нові контакти	20%
Важко	35%
Легко	30%
Дуже легко	15%
Зверталися за професійною допомогою	25%

Результати свідчать, що понад половина респондентів (55%) відчували стрес у перші місяці після повернення. Більшість військових мали певні труднощі у налагодженні нових соціальних контактів. Лише чверть респондентів зверталася за професійною психологічною підтримкою, що підкреслює необхідність розвитку доступних психосоціальних програм.

Більшість респондентів (70%) висловили часткове або незадоволення процесом соціальної та професійної реінтеграції. Основні пропозиції стосувалися розвитку програм перекваліфікації, психологічної підтримки та організації мережі взаємодії з цивільними організаціями.

Для поглибленого розуміння проблем соціально-психологічної адаптації ветеранів було проведено напівструктуровані інтерв'ю з

фахівцями, які безпосередньо працюють із військовослужбовцями та демобілізованими особами (див. табл. 2.1.4, 2.1.5). Вибірка охопила психологів, соціальних працівників, представників центрів реабілітації та громадських організацій, що спеціалізуються на підтримці ветеранів.

Основними блоками інтерв'ю були:

1. Типові проблеми адаптації, з якими стикаються військовослужбовці після повернення до цивільного життя (емоційні розлади, труднощі в сімейних стосунках, пошук роботи).
2. Ефективні практики підтримки, які застосовуються у різних закладах (психологічні консультації, групи взаємодопомоги, тренінги з розвитку життєвих навичок).
3. Рекомендації щодо удосконалення соціально-психологічної роботи з ветеранами.

Отримані дані дали змогу співставити результати анкетування військовослужбовців із думками фахівців, що забезпечує комплексність дослідження.

Таблиця 2.1.4

**Основні проблеми адаптації військовослужбовців
(за результатами інтерв'ювання фахівців)**

Проблеми адаптації ветеранів (за думкою фахівців)	Частка відповідей (%)
Посттравматичні стресові розлади (ПТСР)	75%
Труднощі у працевлаштуванні	65%
Проблеми у сімейних стосунках	55%
Залежності (алкоголь, ігри, тютюн)	40%
Соціальна ізоляція та недовіра до суспільства	60%

**Найефективніші методи підтримки військовослужбовців
за думкою фахівців**

Методи підтримки, які вважають ефективними	Частка підтримки (%)
Індивідуальна психотерапія	70%
Групи взаємодопомоги ветеранів	65%
Сімейне консультування	50%
Професійна перепідготовка	60%
Залучення до волонтерства	35%

Отримані результати інтерв'ювання психологів та соціальних працівників, які працюють з військовослужбовцями, свідчать про наявність комплексу труднощів, з якими стикаються військові, що не брали участі у бойових діях. Серед найбільш поширених проблем респонденти називають професійну дезорієнтацію після завершення служби, труднощі з пошуком роботи, що відповідає їхнім навичкам та очікуванням, а також психологічне відчуження від цивільного середовища.

Більшість опитаних підкреслили, що ці військовослужбовці рідше мають прояви посттравматичного стресового розладу, проте частіше демонструють знижену мотивацію та невизначеність життєвих цілей. Це зумовлено тим, що їхній досвід служби нерідко сприймається як «менш значущий», ніж у безпосередніх учасників бойових дій, що формує відчуття другорядності та знецінення власного внеску.

У відповідях фахівців також простежується наголос на соціальних бар'єрах: труднощах налагодження комунікації з цивільними, обмеженості кола спілкування та недостатній обізнаності щодо можливостей соціальної підтримки. Деякі експерти звернули увагу на внутрішньокolleктивні конфлікти у військових частинах, які можуть переноситися на період після служби.

Водночас були наведені й приклади успішної адаптації, які пов'язані насамперед із залученням колишніх військових до професійних програм перепідготовки, психологічного консультування та громадських ініціатив.

Таким чином, аналіз інтерв'ю дозволяє зробити висновок, що ключовими проблемами є професійна ідентифікація, соціальна комунікація та збереження позитивного образу власного досвіду. Вирішення цих питань потребує міжвідомчої координації та розробки комплексних програм соціальної реінтеграції.

З метою підвищення валідності результатів були використані методи включеного спостереження та аналізу офіційних документів. Спостереження здійснювалося під час участі у заходах, організованих військовими частинами та соціальними службами, що дало змогу зафіксувати особливості взаємодії військовослужбовців із колективом, динаміку їхньої поведінки та прояви труднощів адаптації.

Аналіз документів охопив:

- внутрішні звіти військових частин щодо стану особового складу;
- аналітичні довідки соціальних служб;
- матеріали центрів психологічної реабілітації ветеранів.

Ці матеріали дозволили простежити системні тенденції у сфері соціальної та психологічної підтримки військовослужбовців, а також підтвердити або уточнити результати, отримані за допомогою анкетування та інтерв'ювання.

Отже, в ході спостереження та аналізу внутрішніх звітів військових частин і соціальних служб було виявлено низку типових тенденцій, що характеризують процес соціальної реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях (див. табл. 2.1.6). Найпоширенішими труднощами є звернення за психологічною підтримкою протягом перших місяців після демобілізації, що свідчить про адаптаційний період та необхідність супроводу з боку фахівців.

Також спостерігається значний рівень труднощів у працевлаштуванні, що підтверджується офіційними зверненнями до соціальних служб та кадрових відділів. Частина військовослужбовців потребує допомоги у перекваліфікації та пошуку роботи, що відповідає їхньому професійному досвіду.

Таблиця 2.1.6

Аналіз звітів військових частин і соціальних служб

Виявлені труднощі за документами	Частка випадків (%)
Високий рівень звернень до психологів у перші 3 місяці після демобілізації	70%
Конфлікти у сім'ях (згідно зі зверненнями до соціальних служб)	45%
Труднощі з працевлаштуванням (офіційно зареєстровані)	55%
Звернення щодо матеріальної допомоги	40%
Випадки соціальної ізоляції (участь у заходах відсутня)	30%

Аналіз документів також показав наявність сімейних конфліктів та соціальної ізоляції у окремих військовослужбовців, що потребує комплексного підходу до підтримки, включаючи психологічну та соціальну допомогу. Водночас зафіксовані випадки успішної адаптації, де військові активно залучаються до професійних або громадських ініціатив, що сприяє їхній інтеграції у цивільне життя.

Таким чином, результати спостереження підтверджують, що процес соціальної реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях, є багатокомпонентним і включає психологічні, соціальні та професійні аспекти. Ефективність реінтеграції значною мірою залежить від своєчасного надання комплексної підтримки та активного залучення військовослужбовців до соціально-професійних програм.

Проведене констатувальне дослідження із застосуванням анкетування військовослужбовців, інтерв'ювання фахівців та спостереження/аналізу

документів дозволило виявити низку характерних особливостей соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях.

1. Соціальні та психологічні труднощі. Військовослужбовці зазначають проблеми у професійній орієнтації, низький рівень соціальної активності та відчуття знецінення власного досвіду. Фахівці підтвердили ці тенденції, додаючи, що на процес адаптації впливають суспільні очікування та внутрішньокolleктивні фактори.

2. Професійна адаптація. Частина військових потребує підтримки у працевлаштуванні або перекваліфікації, що свідчить про необхідність створення спеціалізованих програм для розвитку професійних навичок та залучення до громадських ініціатив.

3. Позитивні фактори реінтеграції. Спостереження та аналіз документів показали, що активна участь у навчальних програмах, волонтерських проектах та професійних тренінгах сприяє успішній адаптації та формуванню позитивної соціальної ідентичності.

Загалом, результати констатувального дослідження підтверджують, що процес соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях, є багатокomпонентним і потребує комплексного підходу, який враховує психологічні, соціальні та професійні аспекти.

На основі отриманих даних стає очевидною необхідність розробки цілеспрямованої програми соціальної реінтеграції, яка б забезпечила комплексну підтримку військових у період повернення до цивільного життя.

2.2. Розробка та обґрунтування програми соціальної реінтеграції для військових, які не брали участі у бойових діях

На основі результатів констатувального дослідження виявлено низку специфічних труднощів, з якими стикаються військовослужбовці, що не мали бойового досвіду: психологічні виклики, соціальна ізоляція, складнощі професійної адаптації та недостатнє визнання їхнього внеску. Ці особливості потребують цілеспрямованого, інноваційного та комплексного підходу, який би враховував не лише соціально-психологічні аспекти адаптації, а й можливості активного залучення військових до цивільного життя.

У зв'язку з цим, наступним кроком дослідження стало формування програми соціальної реінтеграції, яка поєднує методи психологічної підтримки, професійної підготовки та соціальної активізації, забезпечуючи інтеграцію військовослужбовців у цивільне середовище та підвищення рівня їхньої соціальної активності.

Пропонована програма отримала креативну та оригінальну назву: «Вектор Ветерана: шлях від служби до суспільства» (див. додаток Г). Назва відображає ключовий принцип програми: цілеспрямований та поетапний рух військовослужбовця від завершення служби до повноцінної участі в житті цивільної громади, з урахуванням психологічної стабільності, професійного розвитку та соціальної активності.

Програма поєднує традиційні та інноваційні компоненти, включаючи психологічні тренінги, наставництво, менторські сесії, інтерактивні навчальні модулі та соціальні проекти, що забезпечують комплексну підтримку і формують умови для успішної адаптації.

Програма «Вектор Ветерана: шлях від служби до суспільства» складається з п'яти взаємопов'язаних модулів, кожен із яких спрямований на вирішення конкретних аспектів соціальної реінтеграції:

1. Психологічна стабілізація – включає тренінги та групові сесії, що допомагають військовим адаптуватися до мирного життя, зменшують рівень тривожності та формують навички саморегуляції.

2. Соціальна активізація – спрямована на покращення комунікації та взаємодії в колективі та громаді, включає рольові ігри, тренінги та участь у волонтерських проектах.

3. Професійна адаптація – забезпечує підтримку у плануванні кар'єри, підвищенні кваліфікації та працевлаштуванні, використовуючи семінари, онлайн-курси та практичні завдання.

4. Наставництво та менторство – надає індивідуальну підтримку на всіх етапах програми, сприяє обміну досвідом та підвищенню мотивації до активної участі у суспільному житті.

5. Соціальні проекти та участь у громаді – передбачає залучення військовослужбовців до практичних проектів та ініціатив у громаді, що формує почуття значущості та соціальної відповідальності.

Кожен модуль взаємопов'язаний і доповнює інші, забезпечуючи цілісний комплексний підхід до соціальної реінтеграції, підвищення психологічної стабільності, соціальної активності та професійної готовності військових, а також сприятиме формуванню позитивної соціальної ідентичності та почуття власної значущості.

Етапи реалізації програми

1. Підготовчий етап (1–2 тижні). Виявлення потреб та очікувань учасників; психологічне тестування; оцінка професійних компетенцій.

2. Основний етап (6–8 тижнів). Проведення модулів: психологічна стабілізація, соціальна активізація, професійна адаптація; супровід наставників.

3. Етап соціальних проектів (2–3 тижні). Участь учасників у волонтерських та громадських ініціативах; реалізація міні-проектів у колективах або громаді.

4. Заключний етап (1 тиждень). Оцінка досягнутих результатів; індивідуальні консультації; збір відгуків для коригування програми.

Базою проведення експериментального дослідження стала військова частина. Така база дозволила провести комплексне дослідження, враховуючи специфіку служби, внутрішні правила та режим функціонування військового колективу, що є важливим для отримання достовірних даних щодо соціальної реінтеграції.

Дослідження проводилось у період із червня по вересень 2025 року. Для оцінки ефективності програми було сформовано дві групи: експериментальну, яка проходила всі модулі програми «Вектор Ветерана», та контрольну, яка отримувала лише базову інформаційну підтримку та стандартні соціальні послуги військової частини. Така організація дозволила порівняти результати соціальної та психологічної адаптації учасників і зробити висновки щодо ефективності запропонованої програми.

У процесі реалізації програми соціальної реінтеграції військових без бойового досвіду «Вектор Ветерана» особлива увага приділялася *модулю психологічної стабілізації*, оскільки адаптація до цивільного життя потребує перш за все емоційної та психічної рівноваги. На цьому етапі учасники проходили серію тренінгів, спрямованих на розвиток навичок саморегуляції, подолання стресу та підвищення психологічної стійкості. Важливим аспектом було поєднання групових занять із індивідуальними консультаціями психолога, що дозволяло не лише формувати базові навички керування емоціями, але й оперативно реагувати на особистісні труднощі кожного учасника. Реалізація цього модуля дозволила виявити початковий рівень тривожності та психологічного напруження серед військових, а також сприяла поступовому зниженню цих показників, що стало основою для ефективної участі у наступних модулях програми.

Наступним ключовим етапом стала *соціальна активізація*, яка мала на меті підвищення рівня комунікаційної компетентності та залучення

учасників до взаємодії з колегами й представниками громадських структур. У межах цього модуля застосовувалися рольові ігри, командні завдання та інтерактивні обговорення, що сприяли розвитку навичок співпраці та соціальної адаптації. Особливо ефективними виявилися практичні вправи, де учасники мали планувати та реалізовувати міні-проекти всередині військового колективу. Такий підхід не лише дозволив відпрацювати комунікативні навички, але й сприяв формуванню почуття значущості та належності до колективу, що є важливим фактором соціальної інтеграції.

Одночасно з цим проводився *модуль професійної адаптації*, спрямований на підготовку військовослужбовців до повернення у цивільне життя та працевлаштування. Учасники проходили оцінку власних професійних компетенцій, отримували рекомендації щодо перекваліфікації та навчання, брали участь у семінарах з написання резюме та підготовки до співбесід. Інтеграція теоретичних знань з практичними вправами дозволила військовим сформулювати чітке уявлення про можливості розвитку своєї кар'єри після служби. Крім того, поєднання індивідуальної роботи з груповою взаємодією забезпечувало підтримку колективу та сприяло розвитку командних навичок, що важливо для соціальної адаптації та самореалізації в цивільному середовищі.

Важливим етапом соціальної реінтеграції стало впровадження *модуля менторства*, який передбачав індивідуальну підтримку учасників програми досвідченими наставниками — колишніми військовослужбовцями або фахівцями соціальної сфери. Менторство забезпечувало безпосередній контакт із тими, хто вже пройшов подібний шлях адаптації, що допомагало військовим отримати практичні поради та психологічну підтримку. Під час регулярних зустрічей наставники аналізували прогрес учасників, обговорювали труднощі та пропонували конкретні стратегії подолання перешкод у соціальній та професійній сферах.

Аналітичний огляд результатів показав, що учасники, які брали активну участь у менторській підтримці, продемонстрували більш високу мотивацію до адаптації та швидше відновлювали соціальні зв'язки у колективі. Крім того, модуль менторства сприяв розвитку довіри та відкритості, що в свою чергу підвищувало ефективність наступних модулів програми.

Для закріплення навичок соціальної активізації та розвитку практичної компетентності військових був реалізований *модуль соціальних та громадських проєктів*. Учасники працювали в невеликих командах над організацією локальних ініціатив у межах військової частини або у взаємодії з місцевою громадою, що дозволяло практикувати комунікативні, організаційні та лідерські навички.

В межах цього модулю учасники планували проєктні заходи, розподіляли ролі, виконували завдання та оцінювали результати своєї діяльності. Такий практичний досвід сприяв формуванню відчуття соціальної значущості, зміцненню командного духу та розвитку компетенцій, необхідних для подальшої інтеграції у цивільне життя. Аналіз проміжних результатів засвідчив, що активна участь у цих проєктах позитивно вплинула на рівень соціальної активності та самооцінку військових, що підтверджує ефективність інтеграції навчальних та практичних компонентів програми.

Заключний модуль був спрямований на систематизацію отриманого досвіду та оцінку результатів участі у програмі. Учасники проходили комплексну оцінку рівня психологічної стабільності, соціальної активності та професійної готовності до цивільного життя. Крім того, проводилися групові рефлексійні сесії, де військові обговорювали власні досягнення, труднощі та зміни у сприйнятті себе після проходження програми.

Рефлексія дозволила не лише зафіксувати результати адаптації, але й надала важливий зворотний зв'язок для вдосконалення програми. Аналіз

отриманих даних засвідчив, що учасники експериментальної групи демонстрували більш високий рівень соціальної та психологічної адаптації порівняно з контрольними, що підтверджує ефективність комплексного підходу «Вектора Ветерана».

Результати проміжного аналізу свідчать, що учасники експериментальної групи демонструють підвищення рівня соціальної активності, покращення психологічного стану та формування чітких уявлень про професійні перспективи після служби. Зокрема, більшість військових відзначила зростання впевненості у власних силах, покращення навичок командної взаємодії та збільшення мотивації до професійного розвитку. Позитивні зміни спостерігалися також у сфері психологічного благополуччя, де зафіксовано зниження рівня тривожності та відчуття соціальної ізоляції.

Таким чином, проведена реалізація програми створила інтегративне середовище, яке дозволяє військовим не лише стабілізувати психологічний стан та відновити соціальні зв'язки, але й підвищити готовність до самостійної адаптації у цивільному середовищі. Отримані дані формують наукову основу для проведення контрольного експерименту у наступному параграфі, де буде здійснена оцінка ефективності програми шляхом порівняння результатів експериментальної та контрольної груп, а також визначення конкретних змін у соціальній, психологічній та професійній адаптації учасників.

2.3. Апробація та оцінка ефективності програми соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях

Після впровадження програми «Вектор Ветерана» виникла необхідність перевірки її ефективності у реальних умовах. Для цього було

проведено контрольний етап експерименту, метою якого стало виявлення змін у рівні соціальної, психологічної та професійної адаптації військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях.

Метою контрольного етапу стало порівняння результатів первинної (констатаційної) та повторної діагностики, а також визначення впливу програми на учасників експериментальної групи у порівнянні з контрольною.

Для оцінки було використано ті самі методики, що й на констатаційному етапі:

- авторська анкета з визначення труднощів соціальної та професійної адаптації;
- опитувальник рівня соціальної підтримки;
- діагностика рівня стресу та особливостей психологічного стану.

Аналіз результатів повторного дослідження показав (див. рис. 2.3.1.), що на констатаційному етапі більшість респондентів обох груп відчували труднощі з працевлаштуванням та потребували перекваліфікації (65%).

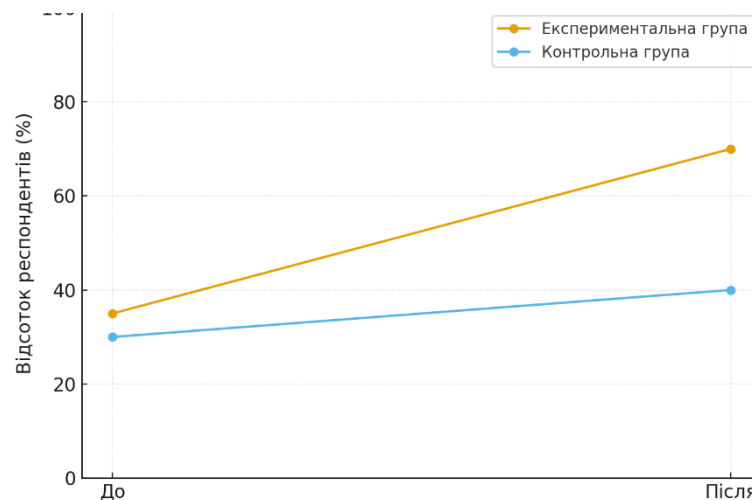

Рис. 2.3.1. Динаміка змін рівня професійної орієнтації у військовослужбовців контрольної та експериментальної груп до та після впровадження програми.

Після реалізації програми у експериментальній групі частка тих, хто визначився з професійними орієнтаціями, зросла з 35% до 70%. У контрольній групі позитивна динаміка була менш вираженою (30% → 40%). Це свідчить про ефективність професійного модуля програми. Зростання чіткості професійних орієнтацій у понад половини учасників експериментальної групи означає, що вони почали усвідомлювати власні сильні сторони, а також конкретні можливості щодо подальшого навчання чи перекваліфікації. Це важливо, адже саме невизначеність у майбутній кар'єрі є одним із головних демотивуючих чинників для військових у період демобілізації.

Як приклад можна навести декілька успішних кейсів: один із учасників експериментальної групи, який на констатаційному етапі повідомляв про відсутність будь-яких професійних планів, після проходження модуля професійної орієнтації розпочав курси перекваліфікації з інформаційних технологій. Це свідчить про реальний вплив програми на життєві рішення військових.

Також, один із респондентів на початку експерименту планував повернутися до попереднього місця роботи, проте після участі у тренінгах виявив інтерес до підприємницької діяльності. Під час повторної діагностики він зазначив, що розробив бізнес-план та подав заявку на участь у грантовій програмі для ветеранів.

До експерименту 25% військових відчували обмежену або відсутню соціальну підтримку (див. рис.2.3.2.). Після проходження програми у експериментальній групі цей показник зменшився до 10%, тоді як у контрольній групі практично не змінився (25% → 22%). Водночас, частка тих, хто активно долучається до соціальних контактів, зросла з 20% до 55% (у контрольній групі – лише з 18% до 25%).

Військові почали брати участь у волонтерських заходах, ініціативах місцевих громад, освітніх тренінгах. Це демонструє формування у них не

лише комунікативних умінь, але й внутрішньої мотивації до включення у суспільне життя. Таким чином, соціальний модуль програми виконав функцію «мосту» між військовим середовищем і цивільною спільнотою.

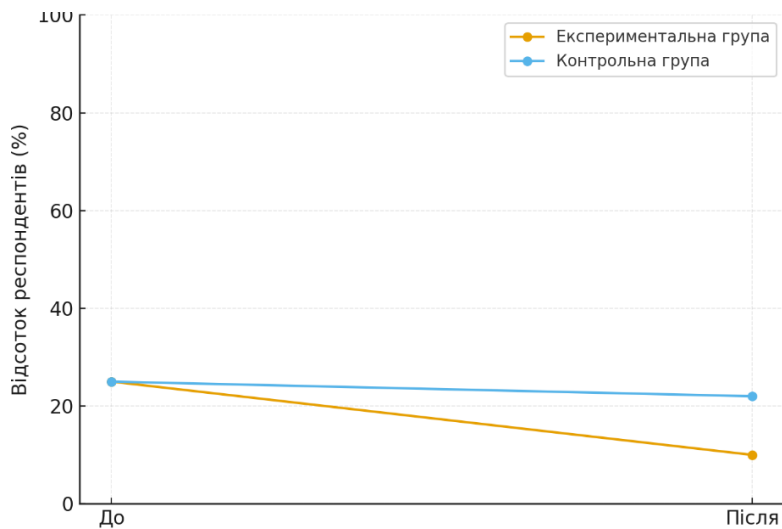

Рис. 2.3.2. Зміни у рівні соціальної підтримки військовослужбовців контрольної та експериментальної груп (обмежена/відсутня підтримка).

Для підтвердження цих результатів можна навести один кейс як група учасників після завершення програми ініціювала створення невеликого волонтерського проєкту у своїй громаді. Це є свідченням зростання соціальної активності та усвідомлення значущості власної участі у житті суспільства.

Показовим є також випадок учасника, який раніше уникав громадської діяльності, а після участі у соціальних модулях програми став активним членом місцевої спортивної організації. Це сприяло розширенню його кола спілкування та відчуттю власної значущості у громаді.

На початку дослідження 55% респондентів ЕГ зазначали, що постійно або часто відчувають стрес. Після завершення програми цей показник знизився до 25%. У КГ зміни були незначними (50% → 45%). Це підтверджує результативність психологічного модуля програми.

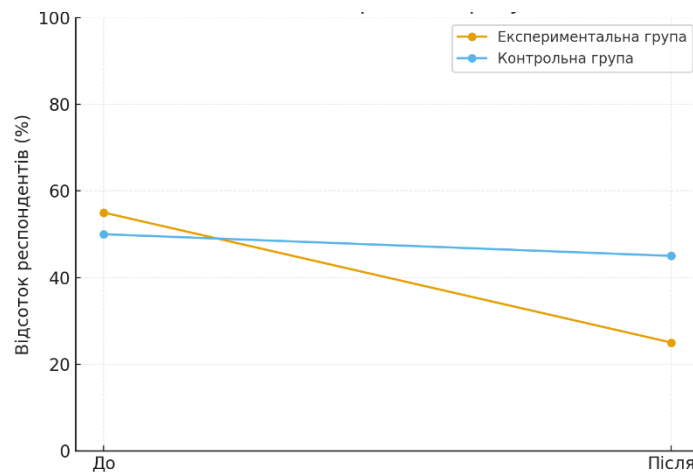

Рис. 2.3.3. Зміни у рівні стресу військовослужбовців контрольної та експериментальної груп після впровадження програми.

Учасник експерименту, який на початку дослідження мав високий рівень стресу, завдяки участі у психологічних тренінгах навчився застосовувати техніки релаксації. На повторній діагностиці він зазначив, що почав краще контролювати власний емоційний стан, і це дозволило йому відновити гармонійні стосунки в сім'ї.

Один з учасників, який під час констатації відзначав часті прояви дратівливості та емоційного виснаження, після психологічного модуля повідомив, що зміг налагодити стабільний режим сну й навчитися технікам саморегуляції. Це позитивно відобразилося на його працездатності та сімейних стосунках.

Це також доводить, що систематична психологічна підтримка (заняття з релаксації, групові тренінги зі стресостійкості, індивідуальні консультації) допомагає військовим ефективніше справлятися з емоційним напруженням. Відповідно, реалізована програма сприяла не лише соціальній інтеграції, але й покращенню психоемоційного стану учасників.

Для узагальнення результатів наведемо порівняльні дані у таблиці 2.3.1.

Таблиця 2.3.1.

**Динаміка показників у контрольній
та експериментальній групах**

Показник	Експер. група (до)	Експер. група (після)	Контрольна група (до)	Контрольна група (після)
Професійна орієнтація (чітка)	35%	70%	30%	40%
Відсутність/обмежена соціальна підтримка	25%	10%	25%	22%
Соціальна активність (участь у громадських ініціативах)	20%	55%	18%	25%
Високий рівень стресу	55%	25%	50%	45%

Результати повторного дослідження підтвердили ефективність програми «Вектор Ветерана». Учасники експериментальної групи продемонстрували значно вищу позитивну динаміку у соціальній адаптації, професійній орієнтації та психологічному стані, ніж контрольна група (див. рис. 2.3.1.). Це свідчить про практичну доцільність використання програми у роботі соціальних служб та центрів підтримки військових.

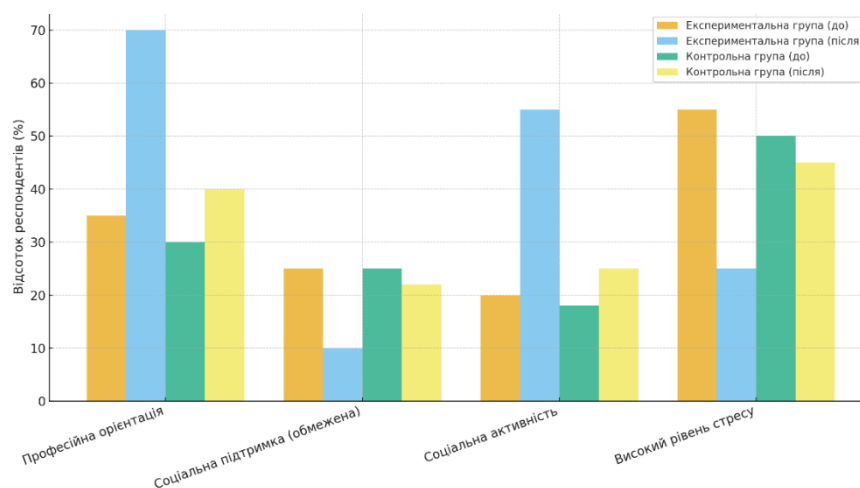

Рис. 2.3.1. Динаміка показників у контрольній та експериментальній групах

Отже, контрольний етап експерименту дав змогу перевірити результативність програми соціальної реінтеграції «Вектор Ветерана». Повторна діагностика показала, що військовослужбовці експериментальної групи, які пройшли програму, продемонстрували істотно вищі позитивні зміни порівняно з учасниками контрольної групи.

Учасники експериментальної групи значно чіткіше визначили власні професійні орієнтири (зростання з 35% до 70%), тоді як у контрольній групі динаміка була мінімальною (з 30% до 40%). Це підтверджує ефективність модуля перекваліфікації та професійного консультування.

Показники соціальної активності й рівня підтримки з боку оточення покращилися більш ніж удвічі в експериментальній групі, тоді як у контрольній залишилися практично без змін. Це свідчить про дієвість тренінгових форм роботи та групових занять.

Рівень високого стресу в експериментальній групі знизився більш ніж удвічі (з 55% до 25%), що свідчить про ефективність психологічного супроводу та заходів з формування стресостійкості.

Узагальнюючи результати, можна зробити висновок, що розроблена програма «Вектор Ветерана» є ефективним засобом соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях.

За результатами апробації програми можна сформулювати низку практичних рекомендацій:

1. Для соціальних служб: інтегрувати програму у систему післявійськового супроводу, розширюючи її окремими модулями відповідно до регіональних потреб; створювати групи підтримки на базі центрів соціальних послуг, де можна проводити тренінги та групові заняття.

2. Для військових частин: запровадити програму як складову освітньо-виховної роботи з особовим складом, особливо під час підготовки до демобілізації; організовувати зустрічі з представниками роботодавців та громадських організацій у рамках професійного модуля.

3. Для центрів психологічної реабілітації: використовувати напрацювання програми як базу для групової психотерапевтичної роботи; впроваджувати тренінги зі стресостійкості та вправи на емоційну саморегуляцію як обов'язковий компонент адаптаційного процесу.

Отримані результати обґрунтовують доцільність поширення програми у практику роботи соціальних служб, військових частин та реабілітаційних центрів.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було здійснено практичний аналіз особливостей соціальної реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях. На основі проведеного констатаційного етапу дослідження виявлено низку характерних труднощів у соціальній, професійній та психологічній адаптації військових: проблеми з працевлаштуванням, недостатність соціальної підтримки, знижену мотивацію до активної участі у житті громади та високий рівень стресу.

З урахуванням отриманих даних було розроблено та впроваджено програму соціальної реінтеграції «Вектор Ветерана», яка включала психологічний, соціальний та професійний модулі. Апробація програми показала її практичну результативність: у військовослужбовців експериментальної групи суттєво зросли показники професійної орієнтації, соціальної активності та рівня підтримки з боку оточення, а також значно знизився рівень стресу.

Порівняння результатів експериментальної та контрольної груп підтвердило ефективність програми. Учасники, які пройшли запропоновані заходи, продемонстрували позитивну динаміку у соціальній та психологічній адаптації, тоді як у контрольній групі зміни були мінімальними.

Таким чином, було доведено, що розроблена програма «Вектор Ветерана» є дієвим засобом сприяння соціальній реінтеграції військових без бойового досвіду. Її впровадження може бути рекомендоване для використання у практиці соціальних служб, центрів психологічної допомоги та освітніх програм, що забезпечує підвищення рівня адаптації та соціального включення даної категорії військовослужбовців.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі запропоновано шляхи розв'язання проблеми соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях, а також розробці та апробації програми, спрямованої на подолання труднощів їхньої адаптації.

У процесі дослідження отримано такі результати:

1. Теоретичний аналіз проблеми показав, що питання соціальної адаптації військовослужбовців традиційно розглядається крізь призму бойового досвіду та посттравматичних розладів. Водночас військові, які не брали участі у бойових діях, залишаються менш дослідженою групою, попри наявність у них специфічних труднощів, зокрема: невизначеність у професійному самовизначенні, низька соціальна активність, недостатність соціальної підтримки та підвищений рівень психологічного напруження. Ці чинники істотно впливають на їхню інтеграцію у суспільство та вимагають цілеспрямованої педагогічної та психологічної допомоги.

2. Констатаційний етап дослідження підтвердив наявність вищезгаданих проблем. Зокрема, понад половина респондентів повідомили про труднощі у пошуку професійних орієнтирів, майже кожен другий – про високий рівень стресу, а близько чверті – про відсутність належної соціальної підтримки. Отримані дані свідчать про недостатність традиційних форм роботи з військовослужбовцями, які не брали участі у бойових діях, та актуалізують потребу у створенні спеціальної програми їх соціальної реінтеграції.

3. Розроблена програма «Вектор Ветерана» базувалася на комплексному підході, що охоплював психологічний, соціальний і професійний модулі. Її структура передбачала:

- формування навичок стресостійкості та психологічної саморегуляції;
- розвиток комунікативних умінь та соціальних контактів;

- сприяння професійному самовизначенню, підготовку до перекваліфікації та працевлаштування.

Програма була спрямована на подолання ключових труднощів, виявлених під час констатаційного етапу.

4. Апробація програми у межах формувального експерименту продемонструвала її високу результативність. Учасники експериментальної групи засвідчили значно вищу позитивну динаміку порівняно з контрольною. Найбільш помітні зміни спостерігалися у зниженні рівня стресу (з 55% до 25%), зростанні соціальної активності (з 20% до 55%) та підвищенні чіткості професійних орієнтацій (з 35% до 70%). У контрольній групі ці показники практично не змінилися. Це доводить ефективність застосованих методів та форм роботи.

5. Практичне значення дослідження полягає у тому, що запропонована програма може бути інтегрована у діяльність соціальних служб, військових частин, реабілітаційних центрів та освітніх закладів. Її використання сприятиме системному супроводу військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях, допоможе зменшити ризик соціальної дезадаптації та підвищить їхню готовність до повноцінного включення у суспільне життя.

6. Узагальнення результатів засвідчило, що соціально-педагогічний супровід військовослужбовців без бойового досвіду має ґрунтуватися на інтеграції психологічної допомоги, професійної орієнтації та розвитку соціальних зв'язків. Такий комплексний підхід забезпечує найвищу ефективність процесу реінтеграції.

Отже, проведене дослідження підтвердило гіпотезу про те, що спеціально розроблена програма може істотно покращити процес соціальної адаптації військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях. Результати дослідження мають як наукову, так і практичну цінність, адже пропонують новий підхід до роботи з однією з актуальних соціальних груп у сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf> (дата звернення 09.08.2025).
2. Бакіров В. Соціальна адаптація та реінтеграція особистості в умовах трансформаційних процесів // Вісник ХНУ. 2017. №116. С.14.
3. Балабан І., Петровська К. Роль родинного оточення у процесі соціально-психологічної адаптації ветеранів до цивільного життя / *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (23-24 квітня 2025 року): збірник тез*. Запоріжжя: БДПУ, 2025. 417 с. / С. 384-386.
4. Балакірєва О. Соціальні виклики повернення військових до мирного життя // Український соціум. 2020. №3. С. 7–19.
5. Бойко І. Проблеми соціальної адаптації військовослужбовців після звільнення зі служби // Наукові праці. 2021. №315. С. 88–93.
6. Бойко І. Соціально-психологічні чинники адаптації військових без бойового досвіду // Вісник КНУ. 2021. №5. С. 88–96.
7. Горінов П., Драпушко Р. Право на інклюзивну освіту для ветеранів російсько-української визвольної війни. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 18. Право. Випуск 42'2024. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/46813> (дата звернення 09.08.2025).
8. Державний центр зайнятості. Держава підтримує професійне навчання для УБД та людей з інвалідністю. URL: <https://vol.dcz.gov.ua/node/7548> (дата звернення 09.08.2025).
9. Довга тінь Донбасу. Реінтеграція ветеранів та зміцнення суспільної єдності України. URL: <http://surl.li/yjvxse> (дата звернення 09.08.2025).
10. Донченко О., Петровська К. Індивідуальні та групові програми реабілітації ветеранів: підходи та ефективність / *Наука III тисячоліття:*

пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (23-24 квітня 2025 року): збірник тез. Запоріжжя: БДПУ, 2025. 417 с. / С. 390-393.

11. Дудля М. Міжнародний досвід соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях / *Збірник тез наукових доповідей здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 13 травня 2025 року. Том 1. Суспільні науки.* Запоріжжя : БДПУ, 2025. 562 с. \ С. 285-288.

12. К. Ніжейко, К. Ковалівська. Реінтеграція ветеранів у цивільне життя: міжнародний досвід та особливості в Україні. *Економіка та суспільство*. Випуск 67. 2024. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-161> (дата звернення 09.08.2025).

13. Коваленко О. Синдром відкладеного життя у демобілізованих військових: поняття та сутність / *Збірник тез наукових доповідей здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 13 травня 2025 року. Том 1. Суспільні науки.* Запоріжжя : БДПУ, 2025. 562 с. \ С. 304-308.

14. Коваль Л. Феномен «невидимого досвіду» у контексті реінтеграції військових // *Психологія і суспільство*. 2020. №2. С. 67–74.

15. Комплексне дослідження потреб ветеранів та діючих військових. URL:chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/11/Potreby_veteraniv_2023.pdf (дата звернення 09.08.2025).

16. Лактіонова Г. Професійна ідентичність військових у контексті соціальної адаптації // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. №3. С. 59–65.

17. Ломоносова Н., Хелашвілі А., Назаренко Ю. Соціальні послуги для ветеранів та ветеранок у громадах: виклики та потреби. Київ, 2023. 92 с.

18. МОН України. Освіта для ветеранів: платформа для професійної адаптації та перекваліфікації. Київ, 2024.

19. Н. Ломоносова, А. Хелашвілі, Ю. Назаренко. Соціальні послуги для ветеранів та ветеранок у громадах: виклики та потреби. 2024. 130 с. URL:chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/soczposlугy_digital.pdf (дата звернення 09.08.2025).

20. Петровська К. В. Інклюзивний підхід до освіти для ветеранів і військовослужбовців / *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : зб. наук. праць за матер. IV міжнародної наук.-практ. конф. (Полтава–Лубни, 20-21 лютого 2025 р.) / за ред. Л. О. Данильчук. Полтава : в-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2025. Том II. 292 с. / С.58-62.

21. Петровська К. Шевченко І. Сімейна терапія у процесі реінтеграції ветеранів: сучасні підходи та виклики \ *Modern Science, Economy and Digital Innovation: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity*. May 7-9, 2025. Bucharest, Romania. 481 p. / С.404-408. URL: <https://isu-conference.com/en/archive/modern-science-economy-and-digital-innovation-7-05-25/> (дата звернення 09.08.2025).

22. Підсумковий аналітичний звіт МОМ «Соціальна реінтеграція ветеранів в Україні» з акцентом на інклюзивність ветеранів як вразливої категорії населення і роль, яку ветеранські організації можуть відігравати у забезпеченні інклюзивності. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2024-01/veterans-social_reintegration_ukr.pdf (дата звернення 09.08.2025).

23. Побірченко Н. Соціальна реінтеграція особистості: сутність та напрями // Педагогічний дискурс. 2019. №26. С. 112–118.

24. Протасова К., Петровська К. Героїня без броні: адаптація жінок-ветеранок у повоєнному середовищі / *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (23-24 квітня 2025 року): збірник тез*. Запоріжжя: БДПУ, 2025. 417 с. / С. 404-406.
25. Селянінова А., Кузьбіда В., Хоменко Я. Аналітичне дослідження: «Роль держави у соціальній реінтеграції ветеранів та ветеранок». 2024. К.: 28 с. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/Rol-derzhavy-u-sotsialniy-reintehratsii-veteraniv-i-veteranok.pdf> (дата звернення 09.08.2025).
26. Семигіна Т. Реінтеграція військових у цивільне життя: вітчизняний та міжнародний досвід // *Український соціологічний журнал*. 2022. №4. С. 34–42.
27. Семигіна Т., Тюптя Л. Соціальна робота з ветеранами та військовими в Україні: сучасний стан і перспективи // *Соціальна робота і соціальна політика*. 2022. №1. С. 23–35.
28. Соколова А. Соціальна інтеграція: концептуальні засади та сучасні підходи // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. №2. С. 45–53.
29. Тельпис І. Сучасні підходи до застосування медіатерапії в реабілітації військовослужбовців / *Збірник тез наукових доповідей здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 13 травня 2025 року. Том 1. Суспільні науки*. Запоріжжя : БДПУ, 2025. 562 с. \ С. 341-343.
30. Український ветеранський фонд. Портрет ветерана. Соціологічне дослідження. Вересень-жовтень 2023 р. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/portrait-of-veteran/> (дата звернення 10.09.2025).

31. Швець О. До проблеми соціально-психологічної адаптації військовослужбовців, ветеранів/учасників бойових дій до цивільного життя / *Збірник тез наукових доповідей здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 13 травня 2025 року. Том 1. Суспільні науки*. Запоріжжя : БДПУ, 2025. 562 с. \ С. 354-358.
32. Шерстюк Р. П. Інклюзивна освіта у закладі вищої освіти: реалії й можливості навчання ветеранів війни з особливими потребами / Шерстюк Роман Петрович, Стойко Ігор Іванович, Малюта Людмила Ярославівна // ГЕВ. Т. : ТНТУ, 2024. Том 86. № 1. С. 205–216.
33. Castles M. Migration, Citizenship and the European Welfare State. Oxford: Oxford University Press, 2003.
34. Greenberg N. Psychological Support for Non-Combat Veterans in Europe. London: Routledge, 2020.
35. Johnson M. Supporting Non-Combat Veterans: Social and Professional Dimensions. Toronto: University of Toronto Press, 2021.
36. Müller H. Veterans' Social Reintegration Programs in Germany and the Netherlands. Berlin: Springer, 2018.
37. Parsons T. The Social System. – New York: Free Press, 1975.
38. Smith R. Military to Civilian Reintegration: Challenges and Opportunities. Washington: RAND Corporation, 2019.
39. Thompson J. Non-Combat Veterans' Reintegration in Australia and New Zealand. Sydney: UNSW Press, 2021.

**Анкета для констатувального дослідження соціальної
реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях**

Шановний учаснику дослідження!

Дякуємо за вашу готовність взяти участь у науковому дослідженні, присвяченому соціальній реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях. Метою цього опитування є виявлення основних труднощів та чинників, що впливають на процес повернення до цивільного життя, а також аналіз соціально-психологічних аспектів адаптації військовослужбовців без бойового досвіду.

Ваші відповіді є анонімними та конфіденційними і будуть використані лише у наукових цілях для формування практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності програм соціальної реінтеграції.

Будь ласка, відповідайте щиро та максимально точно. Усі питання анкети спрямовані на оцінку вашого особистого досвіду, думок та потреб у процесі адаптації після служби.

Дякуємо за вашу участь та цінний внесок у наукове дослідження!

1. Загальні відомості про респондента

1. Вік: _____
2. Стать: ☐ чоловіча ☐ жіноча
3. Освіта: ☐ середня ☐ професійно-технічна ☐ вища
4. Стаж військової служби (роки): _____
5. Посада/функція під час служби: _____

2. Професійна адаптація

1. Наскільки легко вам було повернутися до цивільної професійної діяльності після служби?
☐ дуже легко ☐ легко ☐ складно ☐ дуже складно
2. Чи потрібна вам допомога у перекваліфікації або пошуку роботи?
☐ так ☐ ні
3. Які складнощі виникли у професійній сфері після служби? (відкрите питання)

3. Соціальна адаптація

1. Чи відчуваєте ви підтримку сім'ї та оточення у процесі повернення до цивільного життя?
☐ завжди ☐ частково ☐ рідко ☐ ніколи

2. Чи відчуваєте ви зміни у своєму соціальному статусі після повернення з військової служби?
☐ значні ☐ помірні ☐ незначні ☐ немає змін
3. Які соціальні труднощі ви відчували під час інтеграції в цивільне середовище? (відкрите питання)

4. Психологічна адаптація

1. Чи відчували ви стрес або тривогу у перші місяці після повернення?
☐ завжди ☐ часто ☐ інколи ☐ ніколи
2. Наскільки вам було важко налагодити нові соціальні контакти?
☐ дуже важко ☐ важко ☐ легко ☐ дуже легко
3. Чи зверталися ви за психологічною підтримкою?
☐ так, отримував професійну допомогу ☐ так, самостійно шукав ресурси ☐ ні

5. Загальні оцінки та пропозиції

1. Наскільки ви задоволені процесом своєї соціальної та професійної реінтеграції?
☐ повністю задоволений ☐ частково задоволений ☐ незадоволений
2. Які заходи або програми, на вашу думку, могли б полегшити процес реінтеграції? (відкрите питання)

**Гайд для проведення напівструктурованого інтерв'ювання фахівців
(психологів і соціальних працівників), які працюють із
військовослужбовцями та ветеранами**

Шановний(а) колего!

Ми проводимо наукове дослідження, спрямоване на вивчення соціально-психологічних аспектів адаптації та реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях. Просимо Вас відповісти на кілька запитань, які допоможуть узагальнити практичний досвід фахівців у сфері соціальної роботи та психологічної підтримки. Отримані дані будуть використані лише в узагальненому вигляді у межах магістерського дослідження.

Дякуємо за співпрацю!

Мета інтерв'ювання: виявити основні проблеми соціально-психологічної адаптації та реінтеграції військовослужбовців, а також визначити ефективні практики підтримки, що застосовуються фахівцями.

Структура гайду

Інтерв'ю поділено на три блоки:

1. Загальна інформація про респондента
2. Досвід роботи з військовослужбовцями та ветеранами
3. Оцінка проблем і пропозиції щодо покращення підтримки

Блок 1. Загальна інформація

1. Сфера Вашої діяльності (психолог / соціальний працівник / інше).
2. Стаж роботи у сфері підтримки військовослужбовців (роки).
3. Чи маєте досвід роботи безпосередньо з військовослужбовцями, які не брали участі у бойових діях?

Блок 2. Досвід роботи з військовослужбовцями

4. З якими основними труднощами стикаються військовослужбовці після демобілізації?

5. Які проблеми є більш вираженими: психологічні, соціальні чи економічні?
6. Чи помічаєте Ви відмінності між проблемами учасників бойових дій і тих, хто не брав участі в них?

Блок 3. Проблеми та рекомендації

7. Які форми психологічної чи соціальної підтримки вважаєте найбільш ефективними для цієї категорії військових?
8. Чи є у Вашій практиці позитивні приклади успішної адаптації / реінтеграції? Опишіть коротко.
9. Яких ресурсів (інституційних, кадрових, фінансових) бракує для ефективної роботи з цією категорією військовослужбовців?
10. Які рекомендації Ви могли б надати для вдосконалення системи соціально-психологічної підтримки?

Таблиця для фіксації результатів інтерв'ю з фахівцями

№ Запитання	Ключові відповіді респондента	Узагальнені коментарі дослідника
1 Сфера діяльності, посада		
2 Стаж роботи у сфері підтримки військових		
3 Досвід роботи з військовослужбовцями, які не брали участі у бойових діях		
4 Основні труднощі військовослужбовців після демобілізації		
5 Домінуючі проблеми (психологічні, соціальні, економічні)		
6 Відмінності між проблемами учасників бойових дій і тих, хто не брав участі		
7 Ефективні форми підтримки (психологічної / соціальної)		
8 Приклади успішної адаптації та реінтеграції		
9 Дефіцит ресурсів (інституційних, кадрових, фінансових)		
10 Рекомендації для вдосконалення системи підтримки		

Гайд для спостереження та аналізу документів у процесі соціальної реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях

Мета спостереження: зібрати емпіричні дані щодо процесу адаптації військовослужбовців після служби, виявити типові труднощі, соціально-психологічні проблеми та приклади успішної реінтеграції.

Об'єкт спостереження

- Військовослужбовці, які не брали участі у бойових діях.
- Соціальні та кадрові процеси у військовій частині.
- Внутрішні звіти, документи соціальних служб та статистичні дані.

Методи фіксації

1. **Пряме спостереження** – занотовування поведінки та реакцій військовослужбовців у повсякденних та навчальних ситуаціях.
2. **Аналіз документів** – систематичне вивчення внутрішніх звітів, заяв, статистичних карток і записів соціальних служб.

Ключові напрямки спостереження

1. **Психологічний стан:**
 - настрій та емоційна стабільність;
 - мотивація до професійної та соціальної активності;
 - прояви стресу чи невпевненості.
2. **Соціальна взаємодія:**
 - комунікація з колегами та керівництвом;
 - участь у колективних заходах;
 - наявність підтримки з боку товаришів по службі.
3. **Професійна адаптація:**
 - рівень виконання службових обов'язків;
 - готовність до перекваліфікації;
 - активність у навчальних та тренувальних програмах.
4. **Документальна інформація:**
 - звернення за соціальною допомогою;
 - статистичні дані про працевлаштування;
 - внутрішні оцінки керівництва щодо адаптації військовослужбовців.

Форма фіксації даних

1. Таблиця для занотовування спостережень (дата, ситуація, опис поведінки, коментар дослідника).
2. Аналітична картка для узагальнення документальної інформації (джерело, тип даних, ключові спостереження, висновки).

Таблиця для фіксації результатів спостереження та аналізу документів

№	Дата / час спостереження	Ситуація / контекст	Спостережувана поведінка військовослужбовця	Коментар дослідника / оцінка адаптації	Джерело документів (якщо аналізуються)
1					
2					
3					
4					
5					

Дата / час спостереження – відзначаємо день та час проведення спостереження.

Ситуація / контекст – короткий опис обстановки: навчання, дозвілля, службові завдання.

Спостережувана поведінка – фіксуємо дії, реакції, комунікацію, активність або пасивність військовослужбовця.

Коментар дослідника / оцінка адаптації – узагальнення спостережень, оцінка рівня соціальної, психологічної та професійної адаптації.

Джерело документів – якщо до спостереження додається аналіз документів (звітів, статистики), зазначаємо їх тут.

**Програма соціальної реінтеграції військових,
які не брали участі у бойових діях
«Вектор Ветерана: шлях від служби до суспільства»**

Мета програми: забезпечити комплексну підтримку військовослужбовців без бойового досвіду у процесі повернення до цивільного життя, шляхом психологічної стабілізації, професійної адаптації та соціальної активізації.

Структура програми

Модуль	Ціль модуля	Завдання	Методи	Форми реалізації	Очікуваний результат
1. Психологічна стабілізація	Забезпечити емоційну рівновагу та підвищити стресостійкість	- Оцінка рівня стресу та тривожності -Формування навичок саморегуляції та позитивного мислення	Психологічні тренінги, групові обговорення, вправи на релаксацію, індивідуальні консультації	Групові сесії (6–8 осіб), індивідуальні консультації	Зменшення рівня тривожності та психологічного напруження; підвищення внутрішньої стабільності
2. Соціальна активізація	Підвищити рівень соціальної інтеграції та комунікації	- Розвиток соціальних навичок-Створення умов для взаємодії колегами та громадою	Тренінги з комунікації, рольові ігри, участь у волонтерських та громадських проектах	Практичні заняття, командні проекти	Покращення комунікаційних навичок; формування мережі підтримки та соціальної активності
3. Професійна адаптація	Підвищити шанси на працевлаштування та перекваліфікацію	- Аналіз професійних компетенцій-Планування кар'єри-Підготовка до ринку праці	Курси підвищення кваліфікації, тренінги написання резюме до проходження співбесід, коучингові сесії	Семінари, онлайн-курси, індивідуальні консультації	Підвищення професійної компетентності та готовності до працевлаштування

Модуль	Ціль модуля	Завдання	Методи	Форми реалізації	Очікуваний результат
4. Наставництво та менторство	Забезпечити індивідуальну підтримку мотивацію всіх етапах адаптації	- Надання порад та рекомендацій- Обмін досвідом- Підтримка у реалізації соціальних та професійних цілей	Наставництво, регулярні консультації, менторські сесії	Індивідуальні та групові зустрічі; онлайн-консультації	Підвищення мотивації, упевненості у власних силах, полегшення процесу соціальної адаптації
		- Залучення до волонтерських ініціатив- Організація власних міні-проектів- Підтримка командної взаємодії	Практичні проекти, командна робота, інтерактивні завдання	Реалізація соціальних ініціатив у громаді, участь у благодійних та волонтерських проектах	Формування почуття значущості; розвиток лідерських якостей та соціальної відповідальності
5. Соціальні проекти та участь у громаді	Формування активної соціальної позиції почуття значущості				